

دایره‌المعارف سازهای ایران

جلد سوم

هواصداهای زبانه‌دار نواحی ایران

محمد رضا درویشی

دایرةالمعارف سازهای ایران

جلد سوم

هواصداهای زبانه‌دار
نواحی ایران

محمد رضا درویشی

معرفی:

دایره‌المعارف سازهای ایران، پژوهشی ممتاز در حوزه‌ی موسیقی نواحی ایران است که مؤلف آن حدود نیمی از عمر خود را صرف تألیف و تدوین آن کرده است. نخستین جلد این اثر (چاپ اول: ۱۳۸۰) به شرح و شناسایی کامل سازهای زهی مضرابی و آرشه‌ای نواحی مختلف ایران می‌پردازد و جلد دوم آن (چاپ اول: ۱۳۸۴) سازهای پوست‌صدا و خودصدا را معرفی می‌کند.

اکنون، پس از گذشت بیش از بیست سال از انتشار این دو جلد، جلد سوم این مجموعه به معرفی سازهای هواصدای زبانه‌دار پرداخته است. روند تألیف و تدوین و انتشار این جلد، به لحاظ تنوع بسیار گسترده‌ی سازهای هواصدا و ساختار و کاربرد و پیچیدگی‌های تکنیکال نوازندگی این سازها، در مقایسه با سازهای زه‌صدا، پوست‌صدا و خودصدا، بسیار وقت‌گیر و چالشی بوده است. تعداد پرشمار جدول‌ها، نت‌ها، طرح‌ها و عکس‌های غالباً شبیه‌به‌هم سازها، و همچنین جای‌گذاری آن‌ها در متن نیازمند دقت و حوصله و صرف وقت بسیار زیاد بوده است.

نگارنده در طول سی‌وهشت سال پژوهش

حضور و میدانی در تمام روستاها و شهرهای مهم ایران با ضبط صدا، عکاسی، فیلم‌برداری، یادداشت‌برداری و بیش از پانصد ساعت گفت‌وگو با استادان، نوازندگان، خوانندگان و مطلعین موسیقی نواحی ایران که بیش از نودوپنج درصد آنها امروز دیگر در میان ما نیستند موفق به کشف و شناسایی بخشی از گنجینه‌ی فرهنگ و موسیقی بشری در قلمرو جغرافیای کشور شده‌است. آنچه در این پژوهش مهم است یکی اطلاعات و داده‌های آن است که به عنوان میراث فرهنگی و هنری جهانی، که بخشی از پژوهشگران و موسیقی‌شناسان از آن بی‌خبر بودند و اینک به مجموعه‌ی فرهنگ و دانش بشری افزوده خواهد شد و دیگر منطق یا فلسفه‌ی حاکم بر کیفیت این پژوهش و چگونگی سازماندهی، تألیف، تدوین و رده‌بندی اطلاعات و داده‌هاست.

بخشی از رده‌بندی‌ها معمولاً برای کاتالوگ موزه‌های ساز نوشته شده‌اند و بخشی دیگر که تعدادشان کمتر است، مانند همان کاتالوگ‌ها، اصولاً کاربردی نیستند و انتزاعی‌اند و شاخص‌ترین‌شان رده‌بندی کورت زاکس و اریش فُن هرن بَسْتِل است.

ساختار:

۱. نقشه مسیرهای طی شده برای پژوهش دایره‌المعارف سازهای ایران: بسیاری از مسیرها چندین و چندبار در سفرهای مکرر پیموده شده‌اند.

۲. فهرست کتاب: مروری بر مقدمه‌ی جلد اول دایره‌المعارف سازهای ایران، هواصداها، نواحی ایران، رده‌بندی هواصداها، زبان‌دار نواحی ایران، هواصداها، آزاد جابه‌جا کننده، هواصداها، غیرآزاد: تمام هواصداها، هواصداها، زبان‌دار (آیرو فون-ایدیوفون‌ها)-زبان‌های دولایه

۳. پیش‌گفتار مولف

۴. فهرست نام هنرمندان مورد استناد در جلد سوم: فهرست نام موسیقی‌دانان، نوازندگان، و مطلع‌ان بر اساس استان تفکیک شده شده است.

۵. مقدمه‌ی مولف: شامل اطلاعاتی در مورد نحوه رده‌بندی، توضیح سازهای هواصدا و ...

۶. جدول رده‌بندی سازهای هواصدا

۷. معرفی سازها: دارای نقشه و تصاویر، کلیات

در رده‌بندی این دایره‌المعارف موضوعات از منظر جامعه‌شناسی نیز بررسی شده‌اند. مثلاً در بخش‌هایی با عنوان «موارد و نوع استفاده(از

ساز))» به تمام مراسم و آیین‌های آشکاری که در میان همه‌ی اقوام ایرانی وجود دارند و دخیل در موضوع‌اند، پرداخته شده است. در بخش «ویژگی‌های ظاهری و ساختاری»، مورفولوژی یا ریخت‌شناسی هر ساز از لحاظ فیزیکی-هندسی مورد بررسی (کالبدشکافی) قرار گرفته و در بخش «تکنیک‌های اجرایی» به جزئیات تکنیک‌های اجرایی هر ساز پرداخته شده است. «کارگان(رپرتوار)» بخش جدیدی است که برای نخستین بار در همین جلد از دایره‌المعارف آمده است و موضوع آن، کارگان کامل یا نسبتاً کامل هر یک از سازهای هواصدا، است که در این جلد معرفی شده‌اند. بدیهی است که تا رپرتوار یک ساز در اختیار نباشد نمی‌توان به تمام جزئیات تکنیکی آن ساز پی برد. همچنین جنس و مواد به کار رفته در ساختمان ساز، جدول اندازه‌های قسمتهای مختلف ساز، جدول نام قسمتها و قطعه‌های ساز به فارسی و گویش یا زبان محلی، اصلی‌ترین فیگورهای ریتمیک اجرا شده با ساز، تصاویر ساز و نوازنده آن و ... نیز در جلدها معرفی شده است.

۸. در پایان فهرست و معرفی کتاب به زبان انگلیسی آورده شده است.

برنو نِتِل چنین توصیف می‌کند: «پژوهش درباره سازها در حقیقت بیش از حد انتظار اتنوموزیکولوژی جالب است و ضروری است که هر پژوهنده فرهنگ موسیقایی برای این جنبه از تحقیقات، حتی به قیمت از دست دادن سایر جنبه‌های زندگی موسیقایی، اهمیت ویژه‌ای قایل شود.»

جلد اول: شامل بیش از ۴۰۰ قطعه عکس(سیاه-سفید و رنگی)، ۶۴ تصویر طراحی شده، صدها جدول، ۳۴ نقشه‌ی جغرافیایی و حجم زیادی نت نویسی موسیقی است. این جلد به سازهای زهی رایج در نواحی مختلف ایران اختصاص دارد. در بخش اول ۱۶ ساز زهی زخمه‌ای(مضرابی) و در بخش دوم ۱۶ ساز زهی آرشه‌ای(کمانی) مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

جلد دوم: در این جلد، رده‌بندی تازه‌ای برای پوست‌صداها و خودصداها، نواحی ایران ارائه شده است که محور اصلی آن نگاه از پایین به بالاست. بر این اساس، ابتدا تمام سازهای هم‌خانواده شناسایی شده‌اند و رده‌بندی بر اساس ویژگی‌های واقعا موجود یا حتی جدید سازها صورت گرفته است، نه اینکه سازهای موجود به زور در قالب یکی از رده‌بندی‌های شناخته شده قرار گرفته باشند.